

EGY ÉLETMENTÉSRE SZÁNT REGÉNY

(Gárdonyi Géza Szunyoghy Miatyánkja¹)

A Szunyoghy Miatyánkját Dédapám életmentésre szánta. Ezért is különleges írás. Különleges könyv: „...emberi test. Papiros-test. A Földön élt lélek világító része maradt benne. S hangtalan beszéde könnye, mosolygása, — szíve dobogása.”² Ahogy az ember Isten képe és hasonlatosságára teremtődött úgy testesül bele az író is könyvébe, ha lelki ember. A könyvírás számára szakrális dolog az Isten teremtő munkájába való bekapcsolódás: az Ida regényét idézve az „isteni legyen” meg- és újraélése. A könyvből az író lelke világít. Gárdonyi vallja: agyagedénybe zárt Isten-sugár az ember,³ „Istenből való részecske minden lélek.”⁴ „Életünk téves felfogása abból ered, hogy egynek véljük ezt a két fogalmat: ember és emberi test.”⁵ Ő magát az Isten-sugárral, a lélekkel azonosította, amely lélek felette kell (!!) álljon a testnek: „Én lélek vagyok. A testem meg hús. Én vagyok a kocsis, a testem a kocsi.”⁶

Minden nap olvasta a Bibliát. Emberi habitusát Szent Pál első korinthusi levele⁷ alapján érthetjük meg. Ő lelki ember akart lenni. A Lélek utasítását követte, aszerint akart élni. Elfogadta, hogy ezt sokan nem képesek megérteni, de nem szűnt meg hirdetni, hogy a Lélek tanítása felette áll az emberi bölcsességnek. Más dimenzió.

Száma Jézus volt a követendő példa, az evangéliumok az életvezetési tanácsok: „A legfejlettebb lelkű ember Jézus volt, senki sem említi annyiszor a lélek és a test különvalóságát, mint ő, tehát senki nem is érezte annyira, senki se volt e tekintetben olyan tájékozott, mint ő, senki se adhat olyan biztos utasítást, mint ő. Utasításai az evangéliumokban vannak megírva.”⁸

Tordai Ányos, az egri jó barát, ciszterci szerzetes paptanár és irodalomtörténész Amit nem tudunk Gárdonyiról című életrajz kiegészítésében⁹ mély hitét és útkereséseit helyezi előtérbe, kiemeli Krisztus és Mária szeretetét, emberi tisztaságát: „... Örömmel kell azt hirdetniünk, hogy alig van Isten-hívőbb, Krisztus-szeretőbb, Mária-tisztelőbb, másvilágban-bizakodóbb, tisztább tollú és erkölcsösebb írónk Gárdonyinál (...) keresett-kutatott, vizsgálódott szíve utolsó dobbanásáig. Az én lelkem tele van Istennel, mondta a papnak pár órával halála előtt.” Tordai mindennapos vendége volt a Gárdonyi háznak, közvetlenül és személyesen ismerte az író, így az ő jellemzése a leghitelesebb.

A „lelkem tele van Istennel” vallomás a Pesti Hírlapban úgy szerepel, hogy: „Az Isten az én szívemben lakik.”¹⁰ Mindkét állítás, de az utóbbi talán hangsúlyosabban a János evangéliumhoz vezet. Az igazi szőlőtőről szóló részhez.¹¹ Az evangéliumot élet-

1 A Miatyánkot nagybetűvel írom, mint ahogyan Nagyapám is tette, ld: GÁRDONYI József, Az élő Gárdonyi-II, Dante, Budapest, 1934, 209.

2 GÁRDONYI Géza: Földre néző szem Égre néző lélek, Dante, Budapest é.n., 32.

3 GÁRDONYI Géza: Földre néző szem Égre néző lélek, Dante, Budapest é.n. 189.

4 GÁRDONYI Géza: Földre néző szem Égre néző lélek, Dante, Budapest é.n., 109.

5 GÁRDONYI Géza: Földre néző szem Égre néző lélek, Dante, Budapest é.n., 110.

6 GÁRDONYI Géza: Földre néző szem Égre néző lélek, Dante, Budapest é.n., 102.

7 ld.: 1 Kor 2, 12-16.

8 GÁRDONYI Géza: Földre néző szem Égre néző lélek, Dante, Budapest é.n., 103.

9 TORDAI Ányos: Amit nem tudunk Gárdonyiról, Különlenyomat a „Magyar Kultúra” 1935. évfolyamából

10 Pesti Hírlap 1922 október 31-i számában: „Az Isten az én szívemben lakik” című cikk tudósít Dédapám haláláról

11 ld.: Jn 15, 1-17

vezetési útmutatónak elfogadó író Tordai jellemzése alapján bátran azonosíthatjuk egy szőlőtőből kinövő szőlővesszővel. Vonatkoztathatjuk rá az evangéliumi szakasz állításait. Mivel rajta maradt a Szőlőtövön ezért tisztá. A tisztaságát Tordai bizonyítja¹² amikor azt állítja, hogy Dédapámat az egriek csak a Bebek-bástyaig tudták emelni, de a Jóisten még magasabbra vitte. A „még magasabbra vitte” azt jelenti, hogy keresztény értelemben élete célba ért. A Szőlőtő benne bő termést hozott. A termés bár a vesszőn érlelődött, a Szőlőtőé. Nem is lehet másé, hiszen a vessző a tőből táplálkozik, nem tudja és nem is akarja megváltoztatni helyét és feladatát, mert elhalna és terméketlen lenne. Addig tud élni és alkotni, amíg a Tövön van. Tudja, hogy a Tő mindent megad, ami a terméshez kell, és csak a tőle tudja kapni. Ebben a tudatban lehetett benne az a bátorság, hogy bármit merjen kérni, még azt is, hogy olyan regényt tudjon írni, ami minden embert megőriz az életre. A Szőlőtő és szőlővessző kapcsolata a szereteten alapul. Ez kell a jó terméshez. Ezt felismerni, ebben élni öröm. Mondhatnánk parancs...

A szerzetes irodalomtörténész, Sík Sándor is Tordaihoz hasonlóan észreveszi: „...vátésznek, a lélek papjának, emberek útmutatójának érezte magát. Gárdonyi Géza a betlehemi csillagot érezte céhe címerének, és hittel vallja, hogy csak az a jó könyv, amely tanítója a nemzetnek. (...) Egész alakja azonban életével és halálával, mélységeivel és különösségeivel, prédikációs könyvlapjaival és tiszta költészetével: impozáns erővel hirdeti a lélek szuverenitását, a halhatatlanság hitét, a szeretet evangéliumát. Ezt a tanítást írásaival beleépítette a jövőző magyar generációk lelkébe. (...) Gárdonyi remeteforrásából mindig a tiszta felfrissülés vizét meríthetjük.”¹³

A hangtalan beszéd

A Gárdonyi féle könyv-meghatározás hangtalan beszédre vonatkozó kitétele a Titkosnapló alapján az íróban és olvasóban egyaránt meglévő Isten-sugár mentén felépülő metakommunikáció. Tudatosan bevonja olvasóit az alkotás folyamatába: „Az író hatalma nem abban rejlik, amit mond, hanem amit az olvasó fantáziájával mondat: ahogy az olvasó fantáziáját működteti.”¹⁴ „Semmit ki ne mondj, amit az olvasó maga kitalálhat.”¹⁵ A „kitalálás” reális lehetőséget ad az írói szándék félreértelmezésére. Az esetleges kudarcot Dédapám nem szeretné az olvasóra háritani. Magára veszi. Művészi értékmérőnek tekinti. Az Ida regénye szavaival: „Legsikerültebben az a művész (alkot), aki azt a szép-rezgést úgy tudja formába önteni, hogy aki az alkotását nézi, vagy hallja, vagy olvassa, csak azt a szép-rezgést érzi, amelyet a művész érzett, mikor a műve fogant, mikor a művet alkotta, és befejezte.” Az olvasó fantáziáját az író az angyali sugallatokra szűkíti. Az olvasó is érzi — meg kell érezze — „Minden téma a végtelenség egy sugara alá állítandó.”¹⁶

Könny és mosoly

A Göre levelek szerzője a Titkosnaplóban is hitet tesz a derű mellett: „Amelyik műben nincs mosolygás, olyan, mint a sóltan leves.”¹⁷ A humort, a komikumot manapság ritkán kötik össze a könnyel, kivéve olyan összefüggésben, hogy a nevetéstől néha kicsordul az ember könnye.

12 TORDAI Ányos: Amit nem tudunk Gárdonyiról, Különnyomat a „Magyar Kultúra” 1935. évfolyamából

13 SÍK Sándor: Gárdonyi Ady Prohászka, Pallas Rt., Budapest, 1928, 398-403.

14 GÁRDONYI Géza: Titkosnapló, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1974, 55.

15 GÁRDONYI Géza: Titkosnapló, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1974, 55.

16 GÁRDONYI Géza: Titkosnapló, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1974, 60.

17 GÁRDONYI Géza: Titkosnapló, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1974, 97.

Hogy a könny is és a mosoly is a humor alkotórésze, nem ismeretlen gondolat. Sík Sándor is azt tartja, hogy: „bizonyos élmények tragikus, mások komikus sorsérzést válthatnak ki, sőt a humor formájában a kettő egyesülhet is.”¹⁸ Gárdonyi számára az egyesülés, egyesítés írói minősítő technika: „A komikus mű értéke mindig problematikus. Csak az igen finom humor becses. Ha könnyecseppel van megszentelve.”¹⁹

Könny és mosoly ellentézis, ami szívesen alkalmazott írói eszköze: „Kalamári-sodban ne csak ténta legyen, hanem ellentézis is.”²⁰ „Az ellentézis az a varázsvessző, amellyel a legnagyobb rezgéseket keltjük. Az író hímezőrájá az ellentézis!”²¹ Célja van: „Az ellentézis természete, hogy rendet teremt. Oszt is, köt is. Árnyék és világosság egyszerre.”²² Gárdonyi úgy néz könyveire, mint Isten az emberre. Isten könnyel és mosollyal nézi teremtményét. A könnyet az agyagedény csalja a szemébe, a mosolyt az Isten-sugár és Jézus megváltó műve, ami már felülírta az ördög minden cselvetését. Világosság és sötétség, angyal és ördög egyszerre volt és van jelen életünkben.²³ Rendet Jézus kinszenvedése, halála és feltámadás teremtett azzal (az ellentézissel), hogy élénk érte: „A szenvedés szülte a szeretetet”²⁴ és bizonyította: „Nagy értékű széppé válik a rút, ha vonatkozásba kerül a világegyetemmel egy könnyecseppel át...”²⁵

Szíve dobogása

A Titkosnaplóban a szív közel százszor fordul elő. A hangtalan beszéd egyik kulcs-szava. Reflektor szó, mert ahol előkerül mindig lelki, transzcendens fényvel világítja meg a szövegrészt: író, olvasó, írói módszert, irodalmi értéket egyaránt. A szív képes az isteni szeretet fényét befogadni is, sugározni is. Dobogása az Isten-sugarat alkotó fény rezgésének hallható hangja. „Ami a szívből jön, a végtelenségből jön, s ami a végtelenségből jön mindenkinek kincse. A szív művei halhatatlanok.”²⁶

A Szunyoghy Miatyánkja

Szunyoghy Miatyánkja egy mondatban tér el az eredetitől. Szerzője a ments meg minket a gonosztól kérést ments meg minket a fantáziánktól-ra módosítja.

A regény 1913-ban született. Ha az életrajzban a fejezetcím alatti dátumokat tekintjük, akkor mindössze fél év alatt 1913. július 7. és december 3. között. Ha az életrajz egy másik mondatának hiszünk, akkor „két hónap alatt”.²⁷ Először a Pesti Hírlapban jelent meg folytatásokban. Az első rész 1913. december 25-én. Ezt sem Nagypám²⁸, sem Kispéter András²⁹ sem Z. Szalai Sándor³⁰ nem említik. Csak az 1916-ban megjelent könyvről írnak. A napló szerint a szerző kezébe 1916 április 9-én került az első nyomtatott példány. Már egy év múlva 1917-ben jelent meg a második kiadás.

18 SÍK Sándor: Az olvasás művészete, https://www.szepl.hu/irodalom/vers/sik/olvasas/olvasas_III.5.html 2020.07.21 in HIDASI Márk: Az irodalmi-esztétikai humor teológiai értelmezésének és alkalmazásának kísérlete, Előadás a III.Göre Gábor Humorkonferencián; <http://www.gardonyigeza.hu/wp-content/uploads/GGHumor-Konf/2016/GG-2016-Hidasi-Mark.pdf> 2020.07.21

19 GÁRDONYI Géza, Titkosnapló, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1974, 68.

20 GÁRDONYI Géza: Titkosnapló, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1974, 79.

21 GÁRDONYI Géza: Titkosnapló, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1974, 79.

22 GÁRDONYI Géza: Titkosnapló, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1974, 79.

23 GÁRDONYI Géza: Szunyoghy Miatyánkja, Singer és Wolfner, Budapest, 1917, 201.

24 GÁRDONYI Géza: Földre néző szem Égre néző lélek, Dante, Budapest é.n., 186.

25 GÁRDONYI Géza: Titkosnapló, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1974, 81.

26 GÁRDONYI Géza: Titkosnapló, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1974, 60.

27 GÁRDONYI József, Az élő Gárdonyi-II, Dante, Budapest, 1934, 212.

28 GÁRDONYI József, Az élő Gárdonyi-II, Dante, Budapest, 1934, 209-214.

29 KISPÉTER András, Gárdonyi Géza, Gondolat Kiadó, Budapest, 1970, 229.

30 Z. SZALAI Sándor, Arcok és vallomások, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1977, 289.

Dédapám sokat gondolkodott írásainak a címén. Azt tartotta, hogy a „Rossz cím a jó művön olyan, mint elegáns emberen a rongyos kalap, vagy márványpalotán zsúpfedél.”³¹ A cím szoros összhangban van a művel: üzenetet hordoz.

Hét viadal volt az első címváltozat. A hét misztikus szám. Hét napból áll egy hét. Hét szín alkotja a szivárványt. Hét feje van a sárkánynak, és hetedhét országot bejárva lehet csak legyőzni. A regényben Imrefi hét napon keresztül viaskodik Szunyogyhyval, aki hét sokakat öngyilkosságba kergető történetet mesél el.³² A záró történetben Margit és Cselkey a hetedik oldalra írják a könyvekbe az egymásnak szóló üzeneteket, Margit hét órára ad találkát Cselekeynek.

A viadal emberek és állatok küzdelmét jelenti, áttételesen a test és a lélek harcát, ami totális és örök. A lélek és csak a lélek képes a sértő bűnökön felülemelkedve azokat legyőzni. A hét főbűn³³ külső és belső fullánkját képes kihúzni az irgalmasság — Szunyogyhy és Hedvig által gyakorolt — hét testi³⁴ és hét lelki³⁵ a bűnösöket meginteni, a tudatlanokat tanítani, a kételkedőknek jó tanácsot adni, a szomorúakat vigasztalni, a bántalmakat békével tűrni, az ellenünk vétkezőknek megbocsátani, az élőkért és holtakért imádkozni, cselekedete. A hét történet sem képes megtörni a főhöst. Ő mindent eltűr és mindent elvisel. Elviseli a csapásokat, nem forral bosszút, továbblép, megbocsát. Még csak nem is vádol. A hét viadalba rejtett ellentézis a hetvenszer hétszer való megbocsájtás jézusi tanítása, és az a remény, hogy „... bármily titokban cselekszel is jót, virága évek múlva is fejedre hulldogál.”³⁶

A Szunyogyhy Miatyánkja a második címváltozat. Ellentézis. A profán és a szent. Egy rovar és a keresztények legszentebb imája. Hatalmas feszültség. Célja van Megsejtetni, hogy „A témák témája a nagy ellentézis felé vergődő szív.”³⁷

A regényben több, a szereplő jellemére utaló névvel találkozunk. Margitot egy Csel(-)key nevű úr csábítja el, a kis Daninak Kígyó(-)ssy Péter őrmester ad szállást. Hedvig jelleme Jadwigájéval rokon.

Hogy a Szunyogyhy név mögött is keressünk üzenet, arra egy kis epizód biztat. Fiumében döbben rá Imrefi, hogy találkozott már Szunyogyhyval, aki akkor durván viselkedett a feleségével. Ezért, mikor megtudja nevét, „hümmentett” és arra gondolt „inkább Bivalydy lehetne”.

A Mai csodák című kötet egyik novellájának címe Légy és szunyog (szándékosan hagyom meg az eredeti írásmódot). A történetben három ember beszélget egy erdélyi fürdőben, akiket megzavar egy légy. Témát váltanak: mennyire zavarják az embert a legyek, férgek, szunyogok, mennyire jelentéktelenek, feleslegesek. Egyszer csak az orvos hirtelen fordulattal transzcendens síkra emeli a csevegést és azt mondja: „Nézétek az isteni rendet (...) a légy meg a szunyog életében. A légy meg a szunyog a takarító állatok rendjében azt a helyet foglalja el, amit a földművelő nép az emberi tár-

31 GÁRDONYI Géza: Titkosnapló, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1974, 147.

32 gyerekkori trauma, az apa meg akarja ölni gyerekét, fiatalkori élmény: valótlan állítással (lopással) gyanúsítanak valakit, meghurcolják, megszegényítik, kiközösítik, kora felnőttkori trauma: a szegény fiú nem veheti el azt a gazdag lányt, aki őt szereti, mert a szülők nem engedik, fiatalkori özvegyesség és kicsi gyermek temetése, hivatásbeli válságok: a végzett munka nem boldogít, saját hibából nem érhető el a már biztosnak látszó cél, erkölcsi válság: a becsületesség anyagi meglehetetlenüléshez vezethet, házastárban való csalódás.

33 Kevélyesség, fősvénység, bujaság, irigység, torkosság, harag, jóra való restség.

34 Az éhezőknek ételt adni, a szomjazóknak italt adni, a szegényeket ruházni, az utasoknak szállást adni, a betegeket és a börtönben levőket látogatni, a halottakat eltemetni.

35 a bűnösöket meginteni, a tudatlanokat tanítani, a kételkedőknek jó tanácsot adni, a szomorúakat vigasztalni, a bántalmakat békével tűrni, az ellenünk vétkezőknek megbocsátani, az élőkért és holtakért imádkozni.

36 GÁRDONYI Géza: Földre néző szem Égre néző lélek, Dante, Budapest é.n., 185.

37 GÁRDONYI Géza, Titkosnapló, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1974, 62.

sadalomban. Ha ezek nem volnának, a bacillusok meg a baktériumok sokasága egypár hét alatt ellepné a világot, mint a hordót a penész.”

A szunyog metaforát — a társadalmi analógiát — az író maga fejti ki.³⁸ Az az állat, melyet mindenki csak zavarónak tart, csípéséért le akar csapni, követendő és pozitív emberi tulajdonságot személyesít meg! A Gárdonyi számára kedves földművelő ember metaforájává lesz. A szunyog — és Szunyoghylakja — az ellentézés szabálya szerint erkölcsi példaképpé és áttételesen az akkori és a mindenkori elkényelmesedett világot megszégyenítő és megtisztító jelképpé válik. Csípős (szunyogcsípős) ironia, mely hangtalanul azt hirdeti, hogy a rosszat magukba szívó, a világot ezáltal megtisztító embereket nehéz követni. Útik, verik, csapkodják őket a tétovázva vagy kifejezetten kényelemben élők, mint a melegben napozók és sütkérezők a szunyogot. Pedig Szunyoghylak nem tesz mást, mint imádkozik: „Aki Istenről gondolkodik, imádkozik. Aki alkotásait csodálja, imádkozik. Aki bizalommal néz az égre, imádkozik. És legjobban imádkozunk akkor, mikor Istenre való gondolással segítünk embertársainkon.”³⁹

A regény keletkezésével kapcsolatban Gárdonyi József életrajza a naplót idézi: „1913. július 8.

A pozsonyi temetőben egy fiatalembert találtak. Pisztoly hevert mellette. A mellén seb. Mellette egy könyvem s rajta ceruzával ez a jegyzet: »Ez a könyv csaknem visszatartott az öngyilkosságtól.«

Nem írta az újság: melyik könyvem volt az. De én mindjárt arra gondoltam: Hogyha ez a könyv csaknem visszatartotta a maga meggyilkolásától azt az embert, írhatnék talán olyan könyvet, amely bizonyosan megtartja sokakban az életet, — hiszen csak azt kell megvilágítanom, hogy a fantázia zavarja meg a halálra keseredettek elméjét.

Beállítok egy embert az élet legnehezebb forgói közé s felvértetem a fantázia ellen való küzdelemre a fantáziának a filozófiai megismerésével. Megbecsüli a fantáziát, míg kellemes, de rátípor, mihelyt kínzó: az értelme mindig erősebb.”⁴⁰

A regény arról szól, hogy egy összejövetelel egy fiatal rendőrtiszt — Imrefi Dezső — elmeséli Szunyoghylak Dániel történetét úgy, ahogy magától Szunyoghylak hallotta. A detektív egy csaló után megy Fiáméba, ahol feltűnik neki és gyanússá válik. Együtt szállnak az Amerikába induló hajóra. Egyikük a csaló után, másikuk az új élet reményében. A nyomozó beszélgeti gyanúsítottját. Ő mesél, de közben megismerkedik egy özvegyasszonnyal és kislányával, Bözsikével. Tanítja a kivándorlókat angolra, segít nekik megérkezni. Mire Imrefi megtalálja a csalót, Szunyoghylak végére ér élettörténetének, kiderül erkölcsi nagysága, igazolódik filozófiájának igazsága. Miatyánkjára maga Imrefi mondja az áment ezzel engedve útjára Szunyoghylakot, az özvegyet és a kis árvát.

Nagyapám az életrajzban detektívregénynek is, és életregénynek is nevezi a könyvet: „Gárdonyi Géza is átélte fiatalon a nagy pillanat lélekrezdülését. Ezért is sietett oly gyorsan mentésükre azoknak, akik az ő sorsában talán lelki vigasztalást találnak.”⁴¹ Én a Debrecenben és Kolozsvárváron játszódó epizódokban az ottani tanárokkal való beszélgetésekben Sándor és József fiaihoz köthető emlékeket sejtjek.

38 KOVÁCS Gábor is megfigyelte, hogy Gárdonyi a legyek, hangyák, pókok és méhek világának bemutatásával képes rámutatni az emberek világának működésére In: KOVÁCS Gábor: Legyek, bolhák, piócák (Gárdonyi Géza: Hosszúhajú veszedelem – Finum Ilka) <http://www.gardonyigeza.hu/wp-content/uploads/GGHumor-Konff/2016/GG-2016-Dr-Kovacs-Gabor.pdf>

39 GÁRDONYI Géza: Földre néző szem Égre néző lélek, Dante, Budapest é.n., 175.

40 GÁRDONYI József, Az élő Gárdonyi-II, Dante, Budapest, 1934, 211.

41 GÁRDONYI József: Az élő Gárdonyi-II, Dante, Budapest, 1934, 212.

Sándor Debrecenben, József Kolozsváron végezte a gazdasági akadémiát.

Szunyogyh szavai alapján haláltánc: *danse macabre*⁴² is lehetne a műfaj. A napló egyszerre tartja küzdelmek történetének és filozófiai műnek. Filozófiája alapján tézis-regényként is meghatározható.

Pszichológiai és Istenhítre buzdító írás is. Bemutatja az embernek az embert, elmagyarazza, hogyan lehet megtalálni a nehéz helyzetekből kivezető utat: „Az ember is, - már aki feljebb lát a háztetőnél (a Magasságban bizakodik). Lássá, ha ilyesmire is gondolunk, másképp ítéljük meg a magunk kis bajait, amelyeket csak a képzeletünk óriásit el, fekete fellegekké. Sed libera nos a phantasia nostra...”⁴³

Szunyogyh Jóbbhoz hasonló (igaz embernek) tartja magát: „ültem kókadt fejjel, mint Jób a szemétdombján”⁴⁴.

A magyar lélek megtestesítője, Gárdonyi alkotta Jézus-követő magyar lelki ember, aki Izajás szavait juttatja eszünkbe és sorsa nem véletlenül Jézusra emlékeztet: „Megvetett volt, utolsó az emberek között, a fájdalmak férfia, aki tudta, mi a szenvedés; (...), megvetett, akit bizony nem becsültünk sokra. Bár a mi betegségeinket viselte, és a mi fájdalmaink neheztedek rá, mégis (Istentől) megvertnek néztük, olyannak, akire lesújtott az Isten, és akit megalázott.” (Iz 53, 3-4)

Gárdonyi közvetlen utalásokkal is erősíti a jézusi párhuzamot. A második történetben, tudatos sorsvállalása kezdetén, mikor Danit lopással gyanúsítják tizenkét éves. Olyan idős, mint a jeruzsálemi templomban az Atyját megvalló Jézus. Arca szenvedő Jézus arc: „arcomon vér és nyál és kín”⁴⁵. Kicsapátása az iskolából pilátusi ítélet: „se ártatlansága, se bűnössége nincs bizonyítva, de az iskola jó hírének megőrzése miatt”⁴⁶ mennie kell. Jézus sorsa lesz osztályrésze: „mindenkinek van hajléka, csak nekem nincsen”⁴⁷.

Szunyogyh története a lelki emberek története. Érdekesen sejteti ez a regény alcíme: „A háború előtti időkből”. Ez áttételes utalás. Nem az 1913 évi megjelenésre emlékeztet és nem a dúló világháborúra. Sokkal inkább a jó és rossz örök, az emberben belül zajló de nem országok, nemzetek közötti harcára. Nem a földi élet és jólét a háború téje, hanem örök élet vagy az örök halál. Szunyogyh Ádám leszármazottja, aki mindenki rokona, és akinek mindenki rokona⁴⁸. A kísértekekkel gyerekként, szegényként, gazdagként egyaránt szembesül. Minden története az örök halál, az öngyilkosság lehetősége, és az örök haláltól való megmenekülés, az élet melletti döntés. A könyv az élet újraértelmezésére biztat: „- Új kapcsolatokat kell keresnünk az étellel, barátom. Első kapcsolat az egészség. ... a második (...) A szeretet, a családi szeretet. Mindenki iránt való szeretet, aki velünk egykenyérből szeli a falatját. Mindenki iránt való szeretet, aki magyar szavakat mond álmában. De van még egy harmadik kapocs is, vagy talán az illik elsőnek: a bizalom a Magasságban. Bizony ez az első, a legelső. Minden éjjel kigyúlnak fölöttünk a fényjegyek: hogy odafenn is van valami. A hajó is azokhoz irányodik.”⁴⁹

42 ld: Szunyogyh és Imrefi párbeszéde: „Isten engem nagyobb mozigéppel szerelt föl, mint a földieket szokta. Nekem már nyolc éves koromban megjelent a halál képe is: a *danse macabre*”, 30.old

43 GÁRDONYI Géza: Szunyogyh Miatyánkja, Singer és Wolfner, Budapest, 1917, 232.

44 GÁRDONYI Géza: Szunyogyh Miatyánkja, Singer és Wolfner, Budapest, 1917, 146.

45 GÁRDONYI Géza: Szunyogyh Miatyánkja, Singer és Wolfner, Budapest, 1917, 43.

46 GÁRDONYI Géza: Szunyogyh Miatyánkja, Singer és Wolfner, Budapest, 1917, 44.

47 GÁRDONYI Géza: Szunyogyh Miatyánkja, Singer és Wolfner, Budapest, 1917, 46.

48 gondoljunk arra a jelenetre amikor Danit származása miatt szegényíti meg a gróf

49 GÁRDONYI Géza: Szunyogyh Miatyánkja, Singer és Wolfner, Budapest, 1917, 232.

Gárdonyi filozófiai gondolatai emberfogalmára épülnek („Agyagedénybe zárt Isten-sugár az ember”).⁵⁰ Szunyoghy története rávezet, hogy az életet nem csak az agyag, hanem az Isten koordinátarendszerében is értelmeznünk kell. A két rendszer független is, meg nem is. Attól, hogy az agyag nem vesz tudomást az Istenről, attól Isten létezik és nem felejtkezik meg az agyagról. Az agyagedények az Isten-sugár okán sem lehetnek függetlenek egymástól, következésképp a nemzetet is kötődik a Teremtőhöz. Az agyagedények földi életükben szabadságot kapnak a Teremtővel és más agyagedényekkel való kapcsolat építésére, a nemzet megtartására vagy pusztítására, általánosságban az Isten-sugár izzítására, vagy kioltására. Amíg az agyagedény él, az Isten-sugár benne működik, képes erőt adni, vigasztalni, ösztönözni arra, hogy helyes úton járjon, vagy ha arról letért, oda visszatérjen.

Az ember szabadságfoka a jelen. A jelen két irányban hat. Előre és hátra. Az anyagedény múltja az Isten-sugár jövője. Az agyagedény időben él, az Isten-sugár szeretetben. A döntések adott pillanathoz kapcsolódnak. Lehetnek jók és rosszak. Az agyagedény nem maga dönt: „Mintha mindenki mellett járna ördög is, angyal is. Olykor cselekszünk rosszul, s nem tudjuk miért, csak mikor ránk zuhan a következménye. És olykor cselekszünk jól, mintha angyal mozdította volna rá a gondolatunkat. De az angyal mindig készülés nélkül cselekszik. Az ördög készüléssel, a fantáziánkat színes lámpással bódítva. Boldog, akinek az anyala ébren van, és elfújja az ördögnek a lámpását.”⁵¹

Az embert a boldogság utáni vágy hajtja. De sajnós a boldogságfogalmunk rossz. „Csak a gyermek (aki a teremtő Istent vallja Atyjának) tud boldog lenni.”⁵² „A boldogság (...) nem tanultságból kél, se helyből, se pénzből, se rangból.”⁵³ A boldogság titka, a jézusi kérés teljesítése: „Legyetek olyanok, mint a gyermekek...” (Mt 18, 3). A regény sokszor idézett gyönyörű gondolata: „A boldogságnak hát órája volna, valami olyanféle, mint a gáz-óra, gőz-óra, mindenféle dinamó-óra a boldogság órájának két mutatójára ez a két szó volna írva: VAN és LESZ. A VAN a kismutatón, a LESZ a nagymutatón. A nagymutatót a fantázia hajtja. A kismutatót a szeretet.”⁵⁴ A boldogság a jelenben dől el. „A múlt nem a tied, csak az utána vonuló árnyék. A jövő nem a tied, csak az elébe vetődő sugara. /Az óra a tied, csupán az óra, amelyben élsz. Ne siess ki belőle, ha napfényes, virágos békességgel teljes: a világ minden üzlete nem ér fel a szívnek egy boldog órájával.”⁵⁵

A regény arra tanít, hogy a szeretet gazdagság.⁵⁶ Boldogságforrás. Ezzel élni kell. Meg kell fogadni Szent Pál gondolatait (1 Kor 12,12-31; Tit 2 és 3), hogy legyünk boldogok abban az életállapotban, amibe beleszülettünk, örüljünk annak a feladatnak, amit kaptunk (Ef 4, 1-24). Ha elfogadjuk, amit kaptunk, rájövünk, hogy agyagedényünket a Teremtő erre a feladatra formálta, ezzel a feladattal és ezekkel az adottságokkal tudunk legjobban bekapcsolódni Isten teremtő művébe, így tudunk a legtöbbit nyújtani másoknak, a világnak. Ez az elfogadás tesz bennünket képessé a szeretet megélésre, mert „Minden foglalkozás boldogít, ha szeretjük azt a foglalkozást: mun-

50 GÁRDONYI Géza: Földre néző szem Égre néző lélek. Dante, Budapest é.n. 189.

51 GÁRDONYI Géza: Szunyoghy Miatyánkja, Singer és Wolfner, Budapest, 1917, 201.

52 GÁRDONYI Géza: Szunyoghy Miatyánkja, Singer és Wolfner, Budapest, 1917, 95.

53 GÁRDONYI Géza: Szunyoghy Miatyánkja, Singer és Wolfner, Budapest, 1917, 151.

54 GÁRDONYI Géza: Szunyoghy Miatyánkja, Singer és Wolfner, Budapest, 1917, 152.

55 GÁRDONYI Géza: Földre néző szem Égre néző lélek. Dante, Budapest é.n., 206.

56 GÁRDONYI Géza: Szunyoghy Miatyánkja, Singer és Wolfner, Budapest, 1917, 108.

kánkat, mesterségünket, művészetünket, - boldogít. Nem a foglalkozásunk boldogít, a foglalkozásunk szeretete boldogít. A szeretet boldogít.”⁵⁷

A magyarság akkori – de talán mindenkori – sorskérdése is témája a műnek: „- Ha nincs rendjén a gyomrunk, nincs rendjén a fejünk se, fejünk ablaka se: nem bízunk a jövőben. Se a magunkéban, se a másokéban, se a nemzetében. De ha rendjén a konyha, rendjén a ház is: vidáman tekintünk ki az ablakon: van élet kint is. A magyar nemzet is él. Él és virágozni fog.”⁵⁸ Dédapám e regényben a magyarságot is óvja, inti az öngyilkosságtól. Szunyogh a történet zárójelenetében tiszta lélekkel új társakkal új életet megy kezdeni egy új világban. Sorsa részben jóra fordult. De a zárójelenettel megszakad. Annyit tudunk, hogy a hajó a többi magyarral együtt távolodik Magyarországtól. Imrefi ámenje után egy új élet, egy új közös történet kezdődik. Mivel Szunyogh magyar lelki emberként a magyarságot is szimbolizálja az ő további élete a magyarság sorsa, melynek nagy kérdése a megmaradása. Imrefi „zöld mohájába burkolt”⁵⁹ ámenje, a szelíd óhajtás, a „vajha úgy lenne!”⁶⁰ előrevetített remény, hogy a magyarság sem pusztítja el magát, mert hiszen az új világban is ott lesz, lesznek a Szunyogh Dániek, akik ott is a Miatyánk szellemében élnek.

Utóélet

A Szunyogh Miatyánkja volt Gárdonyi utolsó regénye, melyet maga rendezett sajtó alá.

A könyv formában való megjelenés évéből, 1916-ból kilenc újság, illetve folyóiratcikket⁶¹ találtam, melyek e regénnyel foglalkoznak. A fogadtatás nem egységes. A Budapesti Hírlap – mely elsőként már március 4-én bemutatta a könyvet - érdekesítően kalandosnak, a Pesti Hírlap teljesen újszerűnek és lebilincselőnek, a Budapesti Szemle fordulatossá, változatosnak és szórakoztatónak látta és megjegyzi, hogy „Külön büszkeségünk, hogy ez a kiválóan becses Gárdonyi-regény először lapunk hasábjain látott napvilágot.” Az Új időkben Balla Ignác páratlan pszichológiai tanulmányának nevezi. A Magyar Figyelő azt emeli ki, hogy Gárdonyi írásművészet jeles termékei közé tartozik. Andor József az Életben úgy fogalmaz, hogy nem kivételes ajándék, mégis szívből jött és szívhez szóló meglepetés. Schöpflin Aladár a Nyugatban megjelent elemzésében jónak tartja az első személyű elbeszélést, méltatja az elmés és érdekes keretet, sőt azt is állítja, hogy a regény néhány lapja a legszebbek közé tartozik, amelyeket valaha írt, ugyanakkor nem sok újat talál benne és nem érti a földöntúli üzeneteket.⁶² A Katolikus Szemle nem ezt tartja Gárdonyi legjobb regényének. A kritikák, illetve méltatások alapvetően a szerkesztéssel, a történettel foglalkoznak, de kitérnek a mondanivalóra is.

Két kritikát külön is kiemelnék. Nem szeretném, ha az Új időkben és az Új nemzedékben megjelent írások teljesen a feledés homályába vesznének.

57 GÁRDONYI Géza: Szunyogh Miatyánkja, Singer és Wolfner, Budapest, 1917, 152.

58 GÁRDONYI Géza: Szunyogh Miatyánkja, Singer és Wolfner, Budapest, 1917, 232.

59 in: GÁRDONYI Géza: Álmodozó szerelem, Győri Közlöny, 1886.

60 in: GÁRDONYI Géza: Álmodozó szerelem, Győri Közlöny, 1886.

61 1/Budapesti Hírlap 1916 március 4., 2/ Az Élet 1916 1.száma Kultúra rovatában az 506 és 507. oldal, 3/Új idők 1916 április 30., 4/Pesti Hírlap 1916 április 30., 5/ Új nemzedék 1916.június 25. 6/Nyugat 1916. 13. szám, 1916 július 1 Schöpflin Aladár, 7/ Magyar figyelő 1916 augusztus, 8/Katolikus szemle 1916 959-960 old., 9/ Budapesti Szemle. 1916. 168. kötet, 305-307 old.

62 „Milyen érdekes volna ez az ember (Szunyogh), ha életfölkelti lelki ereje csakugyan meg volna magyaróza, ha emberfölkelti lelket tudnánk benne látni.”

Balla Ignác az Új időkben transzcendens bölcsességre épülő, az ember természetét és döntéshozatali mechanizmusát egészen újszerű módon magyarázó páratlan pszichológiai tanulmánynak tartja a regényt. Azt állítja, hogy a „klasszikussá nemesedett világirodalom, az új francia naturalizmus megteremtőinek, Flaubertnek és Stendhalnak regényeiben találunk csak ilyen lelki problémákat. És ezért tudja lekötni a legmagasabb, legfejlettebb igényű regényolvasó-publikum érdeklődését is, amelyre többek között méltóvá teszi az is, hogy nemcsak története, akciója van ennek a regénynek, hanem, hogy ez a könyv egyúttal olyan pompás kis galériája is a biztos kézzel, művészi erővel megfestett lelki-portréknak, aminőkkel a klasszikus értékre jogot tartó regények indulnak el hódító útjukra. Mert az igazi művészet — a szó legnemesebb értelmében — nemcsak mesét tud szőni és bogozni, hanem embert is tud teremteni a papiroson: érző és vérző szívű embert, aki vergődik és gyötrődik, ha arca, mint valami élő álarc, nem is árul el mindebből semmit sem.”

Az Új nemzedékben megjelent írást Dédapám biztosan olvasta, hiszen a Titkosnaplóban meghatottsággal említi: „az Új Nemzedék múlt vasárnapi száma úgy ír a Szunyoghy-ról és rólam, ahogy még magyar íróról nem írtak.”⁶³ Az Új Nemzedék 1916. június 25-i számában egy akkor huszonnyolc éves író, Lendvai István⁶⁴ jegyzi a Gárdonyi Géza Szunyoghy Miatyánkja, Babits Mihály Recitativ című könyvismertetést. Fontosnak tartom, hogy egy nyugatos és egy nem nyugatos alkotót láttat egyszerre. Mindkettőnek a lelke érdekli. A Titkosnapló alapján mi már tudjuk, a meghatottság oka az volt, hogy Lendvai téziseiben felfedezte a rejtett írói szándékot és ezt osztotta meg a nagyközönséggel. Babitsról és Gárdonyiról egyformán azt állítja, hogy mindketten túlnőttek az esztétika keretein. Ez a Titkosnaplóban így hangzik: „Esztétika: szép az, amit, ha csak egy percre is, szeretünk, ami meleg érzést kelt bennünk. Csak a meleg érzés, megindulás, ihlet az értékes.”⁶⁵ Gárdonyit „szent értelemben” nevezi magyarnak. Ez összecseng azzal, hogy „A magyarság nem kalapdész, hanem a szíve mélyében viseli a magyar, mint tenger csigája, a gyöngyét.”⁶⁶ Azért beszél Lendvai Szent magyarságról, mert „...a legtartalmasabb magyar pszihét olyan arányokban jeleníti, amilyen értelemben és arányokban Tolsztoj az oroszországot és Anatole France a franciáságot”. Ez a meglátása két vonatkozásban is érdekes. Észreveszi, hogy Gárdonyi tudatosan magyar hősöket állít példaképként olvasói elé (gondoljunk csak az Egri csillagok keletkezésének történetére⁶⁷) és hogy ezt világirodalmi szinten teszi.

Amikor Lendvai Gárdonyi önzetlen magyarság-szolgálatáról beszél, hogy „az elhivatás és tehetség hevületében nem látja (Gárdonyi), hogy hiányzik mellőle az a publikum, az a nemzetpublikum, amely több a kiadói szempontnál, a példányszámnál” mi tudjuk, hogy emögött, az író részéről tudatos elhatározás és önnevelés, önfegyelem, szinte aszketizmus állt: „Kezdetben a művész önző célt szolgál, aztán magáért a művészetért dolgozik, aztán személyét is, művészetét is odaajándékozza a társadalomnak.”⁶⁸ „Mindenki élete erre a kérdésre felel meg: mit akar? A legtöbb ember kapni akar. Az igazi író azonban alkotni akar, vagyis adni. Minden egyéb mellékes neki.”⁶⁹

Lendvai elemzése zárómondata Babits kapcsán foglalja össze a gondolatmenet

63 GÁRDONYI Géza, Titkosnapló, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1974, 22.

64 https://hu.wikipedia.org/wiki/Lendvai_István 2020.07.18.

65 GÁRDONYI Géza, Titkosnapló, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1974, 81.

66 GÁRDONYI Géza, Titkosnapló, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1974, 48.

67 GÁRDONYI József, Az élő Gárdonyi-II, Dante, Budapest, 1934, 18-19.

68 GÁRDONYI Géza, Titkosnapló, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1974, 49.

69 GÁRDONYI Géza, Titkosnapló, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1974, 40.

lényegét: „ha a vér és szurony nacionalizmusát szabad volt megcsinálni, nem lehet-e megcsinálni nálunk egyszer a lélek nacionalizmusát?” Ez az ellentétzés az emberi, politikusi, kritikusi, művészi felelősségre való utalás, Gárdonyi szavaival: „A lelki embereken volt mindig a világ szeme. Az állati embert megvetettük. Erő s gazdagság szívet nem hódított. De a lelki embereket holtuk után is isteni tisztelettel becsülte meg a népek emlékezete, a lelkiség ösztönös tisztelete.”⁷⁰

Helye az életműben

A Miatyánkot Dédapám pályája kezdetén az *Álmodozó szerelemben*⁷¹ mondatonként elemezte. Fontos, az életet végig kísérő, születésnél és halálnál felkiáltó jelként szereplő imádságnak tartotta: „Háromszáz millió ember rebegi el mindennap e gyönyörű költeményt, melyet tizenkilenc századdal ezelőtt alkotott az istenlelkű szerző. Ezt dadogja mindennap az ártatlan kised; ezt sírja el a bűnbánó; ebben talál vigasztalást a sorsüldözött; ezzel ad hálát a boldog; ennek szavaival esd kenyérért a koldus; ezt reszketi el a fonnyadt ajkú agg; ez a születés örömdala; a halál búcsúszava; ezzel kísérik az eltávozott lelket mennyei útján: ezzel könyörgünk érte.”

Filozófiai összegzésnek is tekintette: „Ebben az egyszerű miatyánkban — melynek említésére a mai hite fogyott kor mosolyog, — több gondolatremek van, mint a világ összes költőinek műveiben; több bölcsesség, mint az ó- és újkor minden filozófusának koponyájában...”

Hosszan elmélkedett a megbocsátás mechanizmusán. Az imádkozó ugyanis azt feltételhez köti. A „Bocsásd meg a mi bűneinket, miképpen mi is megbocsátunk az ellenünk vétetteknek.” Kérés és feltétel egyszerre. Ezáltal „Rettenetes ítélet a haragvóknak, átok azokra, akiknek bosszú forr a szívökben, mert ezzel önmagát ítéli el az imádkozó; magára idézi az Isten büntető kezét: annyi, mintha átkot mondana önféjére.” A Miatyánk következő mondta az *Álmodozó szerelem* gondolatsorát folytatva: „Megbocsátunk tehát, és könnyebbülten sóhajtunk fel: <<Ne vígy minket a kísértésbe>>, hogy szelíden élhessünk, mint a galambok: üdvözítő édes szeretetben, mint az Isten gyermekeinek kell. A megbocsátás és a kísértéstől való megszabadítás kérése után „Az égi Hatalmasság segítségét kérjük, hogy <<minden gonosztól szabadítson meg minket.>>”.

Az *Álmodozó szerelem* e részletét — a megbocsátás, kísértéstől való megóvás és a gonosztól való menekülés — a Szunyoghy Miatyánkja szellemi előzményének tekinthetjük. Már itt átírja a kérést, bővíti, magyarázza a vonatkozó szövegrészt. Nem egyszerűen a gonoszról beszél, hanem azt mondja: „minden gonosztól szabadítson meg minket.” Szunyoghy története azt bizonyítja, hogy a Miatyánk élhető, követhető embervezetési útmutató.

Ebbe az írásba más fontos műveiből is átvesz részleteket. Az írói küldetéssel foglalkozó Mese a szekérről című novellát idézi fel a történetet indító beszélgetésben a foglalkozások vetélkedése.

Hedvig alakja a lekedvesebb regényében szereplő Dzsidsiájával rokon, az ő tyúkok iránti szeretete Zétáéval. A felgyújtott kúria látványa szintén A Láthatatlan emberre, annak zárójelenetére emlékeztet.

A kis árvát — Bözsikét — nevezhetnénk a „Hatalmas Harmadik”-nak.

70 GÁRDONYI Géza, Titkosnapló, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1974. 62.

71 1886: Győri Közlöny

Az öreg tekintetést idézi a „Micsoda? Rábizonyosodott, hogy becsületes? Ez valóban ritkán történik meg Budapesten” kérdés, valamint az, hogy a grófi inasnak nem szabad pipáznia, továbbá Szunyoghy gépies mozdulatai, mikor felgyújtja a házát.

Az emberiség története öt mondatban szabadverse prózai változata került be a regénybe:

<p>Az emberiség története öt mondatban:</p> <p>A világosság szülte az életet.</p> <p>Az élet szülte az akaratot.</p> <p>Az akarat szülte a bűnt.</p> <p>A bűn szülte a szenvedést.</p> <p>A szenvedés szülte a szeretetet.</p>	<p>Valami különös szép törvény az Istennek földi rendjében, hogy minden szerencsétlenségünkől valami jó fakad. Minden keserőségünkől valami édesség. Minden könnycseppünkől, valami boldogság. Minden szenvedés gyöngyöt terem. Néha mingyárt is. Néha napok mulván, vagy évek mulván, vagy talán csak a másvilágon, - de gyöngyöt terem minden szenvedés.</p>
--	--

⁷²A Levél Brassai Sámuel úrnak című versének utolsó versszakában említett pókháló fonál ihlethette Dani első öngyikossági kísértéstől való megmenekülésének indokolását, hogy „A Teremtő láthatatlan erős fonállal köti a mi lelkünket is az élet fájához”:

Óh mondd: úgy vagyunk-e, mint az erdő fája,
 mely aggon visszadől a földnek porába;
 vagy úgy, mint ama nagy égitestnek fénye:
 remegve szállongók, minden sötétségbe’;
 s nem tudva: mi élet, mi halál, mi álom,
 csak csüggünk a hiten, mint a pók a szálon.

(Levél Brassai Sámuel úrnak) S mégsem ugrottam a vízbe.

Mi tartott vissza? Ma már tudom: az élet becsének az érzete. Ösztönös érzés. Minden élő teremtményben megvan. A pillangó, amelyik a faleveleket odaköti finom fonállal a fához, hogy ha majd jön az ősz, ne hulljon le a fiaival, hanem elviseljen minden esőt, minden havat, minden szelet a télen által, - az a pillangó nem tudja mit cselekszik, s amit cselekszik mirevaló? S mégis cselekszik. A Teremtő láthatatlan erős fonállal köti a mi lelkünket is az élet fájához.⁷³

Az Ida regénye előszava is két helyen érlelődik már. Az egyik az a jelenet, mikor Dani miután kisdíákként mindenholnan kizárják és este az utcán találja magát felteszi magának a kérdést: „hova menjek”⁷⁴ A másik mikor ezután megmagyarázza, hogy a haláltól egy „rejtelmes erő”⁷⁵ mentette meg. Az extázis jelenet egyik elemének egy korai – A Titkosnapló gondolataira épülő – szövegvariánsát is felfedezhetjük: „A szeretet magyarázza meg a művészi lelkeket is. Szeret valami művészetet: hangszert, ecsetet, író tollat. Mindig azon van a lelke, tehát mindig azt gyakorolja. Egyenkint fedezi

72 GÁRDONYI Géza: Szunyoghy Miatyánkja, Singer és Wolfner, Budapest, 1917, 52.

73 GÁRDONYI Géza: Szunyoghy Miatyánkja, Singer és Wolfner, Budapest, 1917, 32-33.

74 GÁRDONYI Géza: Szunyoghy Miatyánkja, Singer és Wolfner, Budapest, 1917, 49.

75 GÁRDONYI Géza: Szunyoghy Miatyánkja, Singer és Wolfner, Budapest, 1917, 50.

föl a művészete titkait, s azok mind örömek: a művészete bányájának az arany-leletei. Ha jófejű a művész, csodált emberré válik a gyakorlatai következtében. Ha tökkolop, abban nyugszik meg, hogy majd a későbbi nemzedék... De azért, ha szereti a művészetét, szereti az életét is”.⁷⁶

Világirodalmi kitekintés

Mindkét 1916-ból felidézett kritikában találunk utalást Gárdonyi világirodalmi jelentőségére. Ezzel az aspektussal sajnos sokáig nem foglalkoztak a Gárdonyi kutatók.

Mérföldkőnek tekintem ezért Kovács Árpád megállapítását, aki Dosztojevszkij és a Te Berkenye című regény kapcsán mondja: „A <<legújabb Gárdonyi>> titkának megfejtése száz év elteltével sem történt meg, bár szerencsére már elkezdődött.”⁷⁷ A Titkosnapló bejegyzéseit elemezve megállapítja, hogy „Az Attilát és Dobót követő Biri és Berkenye alakú karakterek megteremtője új programja megvalósítása során a világirodalom legjelentősebb mestereinél, Poe-nál, Balzacnál, Dickensnél, Hugonál, Flaubert-nél, Gogolnál tájékozódik.”

Gárdonyi ebben a regényében Szunyoghy segítségével kicsit feltárulkozik. Érzékelteti, hogy magát a legnagyobbakhoz is tudja viszonyítani. A viszonyítás erkölcsi alapról indul. A bevezetésben már említett gondolat az alapja, nevezetesen az, hogy a könyvírás szakrális dolog az Isten teremtő munkájába való bekapcsolódás: az Ida regényét idézve az „isten legyén”⁷⁸ meg- és újraélése. Gárdonyi ugyanis vallja, hogy „Az olvasmány, amely bennünk marad, lelkünknek részévé válik. A szép és nemes olvasmány nemes, szép és jó részévé; a rút, aljas olvasmány: mint a mocsokfolt, ami beleeszi magát a ruhánkba, hogy azt sem tudjuk, hogy került belé.”⁷⁸ Az író a regényhős szájába adja a kritikát. Szunyoghy mondja ki a Titkosnaplóban megfogalmazott igazságot: Rómeó és Otelló nem követendő emberi példák, nem pozitív karakterek. Rómeó erkölcsi hibája, hogy nem érzi az élet adta köteleességek vállalásának szükségét, nem látja saját szerepét, munkáját, feladatát az életben, elvakítja a szerelem ennek, ^{VJ} summája: „Ha Romeo munkára van nevelve, nem hal meg kedvese mellett”⁷⁹. Hamlet nem tudott uralkodni gondolatain, nem tudta elfogadni, hogy vannak fel nem tehető kérdések és ezek azért vannak, mert halálba taszítanak. Az éljek, vagy ne éljek⁸⁰ kérdés tabu. Otelló bírálata is summás: „Intelligens ember nem ordít és nem fojt.”⁸¹

Záró gondolat

Ady 1912-ben az új, Kovács Árpád 2014-ben a legújabb Gárdonyi titkát tárja olvasói elé.

Tanulmányom célja is egy régi-új regénynek a bemutatása volt. Nem más kortárs, vagy hasonló témájú írásokkal összevetve, hanem az írói szándékot keresve, a Titkosnaplóban megtalálható útmutatásokra támaszkodva, a korabeli kritikusok véleményét is figyelembe véve.

A Szunyoghy Miatyánkja azért született, hogy megóvja az embereket az öngyilkosságtól. Segítsen megértetni hogyan befolyásolja a fantázia a döntéseket, mi a helyes

76 GÁRDONYI Géza: Szunyoghy Miatyánkja, Singer és Wolfner, Budapest, 1917, 152-153.

77 KOVÁCS Árpád: A „legújabb Gárdonyi”: arccal Dosztojevszkij felé (A poétikai irányváltás kérdéséhezre való emelése), Filológiai Közöny 2014/2.

78 GÁRDONYI Géza, Titkosnapló, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1974, 53.

79 GÁRDONYI Géza: Szunyoghy Miatyánkja, Singer és Wolfner, Budapest, 1917, 94.

80 GÁRDONYI Géza: Szunyoghy Miatyánkja, Singer és Wolfner, Budapest, 1917, 226.

81 GÁRDONYI Géza: Szunyoghy Miatyánkja, Singer és Wolfner, Budapest, 1917, 246.

boldogság-fogalom, micsoda érték a szeretet, hogy a földi életnél van nagyobb kincs: az örök élet⁸², és ahogyan az emberek, úgy maga a nemzet is lehet öngyilkos.

Szunyoghy élete érdekfeszítő történet, amit úgy sző az író, hogy alakja erkölcsi példaképpé és áttételesen az akkori és a mindenkori elkényelmesedett világot megszégyenítő és megtisztító jelképpé válik.

A korabeli — 1916-os — kritikák java része észrevette a történet mögötti történeteket, és érezte az írói szándékot. Több kritikus világirodalmi párhuzamokra is rámutatott. Ezzel akkori meghatározó irodalomtörténészek is egyetérthettek, mert biztosan nem véletlen, hogy éppen a megjelenés évében is felmerült, hogy Gárdonyit Nobel díjra terjesztik fel.⁸³

A háború előtt tanult emberek számára még egyértelműek lehettek a regény erkölcsi értékei, mert 1950-ben a „nacionalista, klerikális vagy burzsoá reakciós felfogást” terjesztő művek közé sorolták és a könyvtárakból el kellett távolítani.⁸⁴

A hamburgi székhelyű Agentur des Rauhen Hauses 1961-ben Hans Thurn fordításában *Mit der Nacht vertraut* címen megjelentette.⁸⁵ A címadásból — ami szabadfordításban: Aki az éjszakát ismeri és szereti — arra lehet következtetni, hogy a hatvanas évek elején a német olvasók figyelmét a fordító a záró szerelmi történettel és Margit alakjával szerette volna megnyerni.

Z. Szalai Sándor és Tóth Gyula az 1962-ben napvilágot látott összkiadáshoz kapcsolódó tanulmányukban⁸⁶ megemlítik ugyan a korabeli kritika méltán elismerő voltát, állítva, hogy a dicséretnek azóta sem koptak meg, de csak Schöpflin gondolatait részletezik. Szerelmi tárgyú kisregényként határozzák meg a műfajt. Az ELTE lapjában 1963-ban még hírt adtak egy új kiadás megjelenéséről⁸⁷, de a Sötér féle irodalomtörténet⁸⁸ már nem említi, viszont 1969-ben rádiójátékként hallgatható volt⁸⁹. Kispéter András 1970-ben az iszákosság ellen írt (!?) egyik regényként említi⁹⁰, ami nyilvánvaló tévedés. Z.Szalai Sándor Arcok és vallomások sorozatban 1977-ben Gárdonyiról megjelent könyve ismét csak Schöpflint említve⁹¹ az összkiadás gondolatait ismétli. Nagy Sándor 2000-ben úgy fogalmaz, hogy Gárdonyi a Szunyoghy Miatyánkjában (és még más háború ideje alatt megjelent könyveiben) a háború veszedelme „helyére a szeretet, a humánus minden akadályt legyőző erejét állította”⁹². Brassai Zoltán 2003-ban a bravúros szerkezetet és Szunyoghy házasságának történetét emeli ki. Idézi Az

82 A címben szereplő Miatyánk hangtalan de annál hangsúlyosabb üzenete, hogy nem a szerelmi boldogság, nem a földi élet, hanem az örök élet a tét. A fogalom lényegi üzenetét a regényen belül a másik katolikus ima, a hiszekegy is megerősíti. Szunyoghy a hiszekegyet is értelmezi. ld.: GÁRDONYI Géza: Szunyoghy Miatyánkja, Singer és Wolfner, Budapest, 1917,228

83 GÁRDONYI Géza, Titkosnapló, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1974, 22.: Mária 1916. Másodszor történik, hogy a Nobel-díjjal kapcsolatban említik a nevemet. Most a Borsszem Jankó vasárnapi száma. Ez konstatálja azt is, hogy „magyarul senki se tud úgy: a nyelvnek nem ismert, új szépségei pompáznak” stb. Tehát hiába borítanak rám sötétséget.

84 Köznevelés - Minisztériumi rendeletek, közlemények, 1950 (6. évfolyam, 1-24. szám)1950-03-01 / 5. szám

85 Érdekes, hogy a könyv recenziója említi 1913-as kiadást: Originaltitel: Szunyoghy miatyánkja, 1913 & 1916.

86 Z.SZALAI Sándor, TÓTH Gyula: Gárdonyi Géza kisregényei in GÁRDONYI Géza: Ábel és Eszter Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1962, 489-492.

87 https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/EgyetemiLapok_1963/?query=szunyoghy%20miatyankja&p-g=59&layout=s 2020. 08. 07.

88 Budapest, Akadémiai Kiadó, 1964—1966.

89 https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/FejerMegyeiHirlap_1969_09/?query=szunyoghy%20miatyankja&p-g=146&layout=s 2020. 08. 07.

90 KISPÉTER András, Gárdonyi Géza, Gondolat Kiadó, Budapest, 1970, 203.

91 Z.SZALAI Sándor: Gárdonyi Géza, Szépirodalmi Könyvkiadó Budapest, 1977, 264-265.

92 NAGY Sándor: Gárdonyi közelében, Heves Megyei Múzeumi Szervezet, Dobó István Vármúzeum, Eger, 2000, 25.

emberiség története öt mondatban című szabadversre és az Ida regényére emlékeztető részeket, a Rómeó és Juliáról alkotott véleményt, a boldogságról, a szeretetről szóló szép mondatokat és méltatja az optimista hangvételt⁹³. Z. Szalai Sándor 2013-ban megjelent könyvében külön fejezet foglalkozik már a művel. Ismét előkerül a fogadtatás, és Schöpflin, de az akkori siker egyik titka: a transzcendencia is.⁹⁴

Tézisem, hogy a Szunyoghy Miatyánkja szakrális könyv, hiszen ahogyan Cs. Varga István állítja „egy alkotás azért és attól szakrális, vagyis szent, mert jézusi eszményt képvisel: szépséget, jóságot, igazságot, evangéliumi szeretetet, emberséget”⁹⁵. Dédapám lelki ember, számára a könyvírás az Isten teremtő munkájába való bekapcsolódás. Olvasóiban az Isten-sugarat látta. Ezen az alapon vont a és vonja be őket az alkotás folyamatába. Megadja az értelmezés szabadságát, de a metakommunikáció módját írói minősítő kritériumnak tekinti. A jó író úgy ír, hogy az eszmei üzenet ne térhessen el az írói szándéktól: minden témát a végtelenség egy sugarával szemlélni. Ennek az írói elvárásnak a transzcendens vonatkozások kutatásával igyekeztem eleget tenni.

Részlet az Ida regényéből: - Mint ahogy a veleje-szegény gazdag elteszi az aranytálat, az elefántcsont fészületet, az igazgyöngy füzért, amelyben a szeme gyönyörködött, hogy teljes életére gyönyörködhessen benne, meg hogy a társaságát is gyönyörködtethesse vele; mentül több embert; mind a világot; és ha meghal, megmaradjon az a gyönyörűség a fiainak, a leányainak, azok társaságának, mind a világnak, továbbra is. Hát a művész is, hogy meglegyen, megmaradjon. Ez az isteni legyen!... Ezen elgondolkozhat...

S megállt, hogy ezt mondta.

- De hát a művész olcsóbban jut a maga kincséhez, gyönyörűségéhez. Ingyen. Dehogyan ingyen! - fakadt ki egyszerre magasabb hangon - Dehogyan ingyen! Irtóztató árat fizet érte. Az ifjúsága örömeit fizeti oda érte: aj, sok szenvedés, nélkülözés, sok felhő, sok tövis, sok keserves év az ár...

¶ Mi nem a világ lelkét kaptuk, hanem az Istentől eredő Lelket, hogy megismerjük, amit az Isten a kegyelemben ajándékozott nekünk. Erről beszélünk is, de nem az emberi bölcsesség tanította szavakkal, hanem ahogy a Lélek tanít, lelki embereknek lelkiket nyújtva. A testi ember nem fogja fel, ami az Isten Lelkéből ered. Balgaságnak tartja, s nem képes megérteni, mert lelkileg kellene megítélnie. Noha a lelki ember mindent megítél, őt nem ítéli meg senki. „Hiszen ki látta át Isten gondolatait, hogy oktathá őt?” Mi azonban birtokában vagyunk Krisztus gondolatainak. (1Kor 2, 12-16)

¶ „Mintha mindenki mellett járna ördög is, angyal is. Olykor cselekszünk rosszul, s nem tudjuk miért, csak mikor ránk zuhan a következménye. És olykor cselekszünk jól, mintha angyal mozdította volna rá a gondolatunkat. De az angyal mindig készülés nélkül cselekszik. Az ördög készüléssel, a fantáziánkat színes lámpással bódítva. Boldog, akinek az angyala ébren van, és elfűjja az ördögnek a lámpását” (201.old.)

¶ „Sötétben állunk néha, magunk se tudva, hogy kerültünk belé. Csak meresztjük a szemünket, csak tapogatódzunk, bizonytalanokunk. És a szívünk hűledez./ - Merre? / S véljük, hogy semerre. / Csak tapogatódzunk. Lépjünk. Meg-megállunk vakul. Fejünk felett talán kőszikla csügg? Lábunk előtt talán farkasverem vagy szakadék tátong?

93 BRASSAI Zoltán: Gárdonyi Géza, Vár Ucca Műhely, Veszprém, 2003, 180-182.

94 Z. SZALAI Sándor: Gárdonyi nagy útja, Kairosz, Budapest, 2013, 400-402.

95 CS. VARGA István: „Nyúts feléje védő kart...” Kőlcsey Ferenc: HIMNUSZ, Hungarovox Kiadó, Budapest, 2020, 11-12.

Talán kígyóra lépünk? Szívünk remeg, mint a nyárfalevél. / - Istenem!... / De mennünk kell, hogy kijussunk valamerre. Hát lépünk, bizonytalankodunk tovább és tovább. Az iránytalanságban. Vakon. Dermedezve. Tapogatódzva. Szemünket olykor könny önti el. Szívünket olykor elszorítja az aggodalom. Aléldezünk. / - Hova jutok?! / S nem érezzük a sötétségben, a bizonytalanságban, a veszedelmek között, a Halál el-ne-csúszs ösvényén, nem érezzük, hogy egy láthatatlan jóságos kéz van a kezünkön. Vezet.”

☞ Nem aprózom tovább: csak azt akarom elmondani, hogy nem keresi gödörig magavesztét, akiben életerő buzog. Csak épp hogy ötletképpen vetődik föl a halál gondolata is az elméjében. De az energiája mégiscsak felocsudik végre a csüggedtségből és bontakozást keres. Élni akarok! - kiáltja egy rejtelmes erő bennünk, - élni akarok!

☞ Részlet az Ida regényéből: – Mint ahogy a veleje-szegény gazdag elteszi az aranytálat, az elefántcsont feszületet, az igazgyöngy füzért, amelyben a szeme gyönyörködött, hogy teljes életére gyönyörködhessen benne, meg hogy a társaságát is gyönyörködtethesse vele; mentül több embert; mind a világot; és ha meghal, megmaradjon az a gyönyörűség a fiainak, a leányainak, azok társaságának, mind a világnak, továbbra is. Hát a művész is, hogy meglegyen, megmaradjon. Ez az isteni legyen!... Ezen elgondolkozhat...

S megállt, hogy ezt mondta.

– De hát a művész olcsóbban jut a maga kincséhez, gyönyörűségéhez. Ingyen. Dehogysis ingyen! - fakadt ki egyszerre magasabb hangon - dehogysis ingyen! Irtóztató árat fizet érte. Az ifjúsága örömeit fizeti oda érte: aj, sok szenvedés, nélkülözés, sok felhő, sok tövis, sok keserves év az ár...

☞ „Az életünk dolga nem az, hogy leányokat és asszonyokat mulattassunk ezen a földtekén. Nem paradicsommadár az ember, se nem tenyészállat. Mindenkinek ki van jelölve a munkája, akár bíborban született, akár rongyban. Ha Rómeó munkára van nevelve, ha gazda, vagy tisztviselő, vagy politikán buzgó elméjű fiatal-ember, akkor ő is erre gondol. Nem hal meg a kedvese mellett. Csak megsiratja szép keservesen. Mert ő nem célja az életnek, a szerelem nem főmunkája: a házasság nem végállomás. A nő csak társunk az életünkre. A szerelem csak a fajfentartó ösztönünk muzsikája. A házasság csak szerződés a születendő gyermekek sorsának a biztosítására. Haszontalan fráter volt az a Rómeó!

– És Júlia?

Vállat vont:

– Júlia? A nő a fantáziájával gondolkodik”

☞ „- Mit hisz a hiszekegyből?

- A hiszekegyből? Az első mondatot.

Bólintott:

- Elég. Ha az első mondatot hiszi, hiszi az utolsót is.

- Az örökéletet?

- Azt. A kettő együtt jár. Ha nem hiszek Istenben, nem hiszek a másvilágban se. S akkor végső bontásában nem fontos semmi. Se egészség, se vagyon, se erkölcs, se reménység, semmi sem fontos, - maga az élet se. De aki hisz Istent, hiszi az örökéletet is, és akkor a földi életet is megbecsüli. Része az öröknek. Nem szabad elhajtanunk, mint valami rossz bakancsot.”